

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

*В. В. Чепіженко (Одеса)***ЛЕДІ ДЕ МОУН:
ПОВАЖНА ВДОВА ТА ВМІЛИЙ ПІДПРИЄМЕЦЬ**

Героїня нашої розвідки, Джоан де Моун (Mohun), народилася в родині Бартоломью де Бергерша (Burghersh), 1-го барона Бергерша та Елізабет де Верден (Verdun).

Бартоломью походив з рицарської родини з Кенту¹. Його батько – Роберт де Бергерш з 1299 р. займав посаду лорда-хранителя П'яти портів та констебля Дуврського замку та першим з Бергершів був викликаний до парламенту як барон де Бергерш. Бартоломью був другим сином Роберта і успадкував батьківські землі лише по смерті старшого брата Стівена, а тому для нього баронський титул був створений наново. Свою ранню кар'єру він розпочав у почті свого дядька з материнського боку – могутнього кентського барона, Бартоломью де Бедлсміра (Badlesmere)², хрещеним сином якого він був. Бедлсмір входив до числа так званих лордів-ордаїнерів, що стали ініціаторами славнозвісного Ордонансу 1311 р., широкої програми обмеження королівських прерогатив, та були прихильниками страти королівського фаворита Пірса Гавестона. Саме завдяки протекції дядька, біля 1320 р. Бартоломью Бергерш одружився з неймовірно заможною спадкоємицею – Елізабет де Верден, батько якої, Тібо де Верден, свого часу зазнав дурної слави, після того як викрав, згвалтував та взяв за дружину Елізабет де Клер, онуку Едварда I³.

В 1321 р. Бедлсмір, а з ним і Бергерш, вступили у чергову війну проти нових фаворитів Едварда II – Деспенсерів. Чудово розіграна за допомогою королеви Ізабелли провокація з облогою замку Лідс, дозволила королю цілком виправдано заарештувати обох повстанців. Бедлсмір⁴ був страчений, Бергершу пощастило відправитися в ув'язнення⁴.

Ось десь серед цих бурхливих подій і народилася Джоан – одна з семи дітей Бартоломью та Елізабет. Точний рік її народження не відомий, проте як старша донька в родині Бергершів, вона могла народитися лише до ув'язнення батька, в тому ж таки 1321 р. (Родинні зв'язки Джоан де Моун див. рис. 1: Генеалогічна схема).

На подальшу долю Бартоломью, та й Джоан, вплинула поведінка її дядька, Генрі де Бергерша⁵, який з 1320 р. займав єпископську кафедру в Лінкольні. В 1326 р. єпископ Бергерш зробив для себе та своєї сім'ї важливий вибір: він підтримав антикоролівський заколот Ізабелли та Роджера Мортімера. Того ж року Бартоломью, наразті, звільнився з Тауера. Після повалення Едварда II, Генрі

спочатку став лордом-скарбником, а невдовзі – лордом-канцлером в уряді королеви-регентки Ізабелли, в той час як Бартоломью зайняв місце хранителя П'яти портів та констебля Дувру.

Після перевороту 1330 р., в результаті якого Едвард III усунув матір від влади і стратив її коханця, брата Бергерші не лише не втратили свого положення при дворі, а, навіть, змогли його зміцнити. З часом Бартоломью приєднав до своїх посад також уряди сенешаля Понтъє⁶, адмірала флоту від гирла Темзи на захід, хранителя лісів на південь від Тренту, констебля лондонського Тауера та лорда-камергера королівського двору.

Того ж таки 1330 р., серед іншого, Генрі Бергерш отримав опіку над манорами малолітнього барона Джона де Моуна, який успадкував їх у віці 10 років по смерті свого діда⁷.

Рід де Моунів походив з Муайону (Moion), біля Сент-Лу, що в Нормандії. Засновник роду, Гійом де Муайон, прибув до Англії зі своїм сюзереном, Вільямом Завойовником. За службу новому англійському королю, він отримав 55 манорів в Сомерсетширі та ще два у Вілтширі та Дорсеті. Центром володінь Моунів став англо-саксонський замок типу мот-і-бейлі Торре, на місці якого пізніше вони звели своє родове гніздо – фортецю Данстер (Dunster). Вже цей Гійом де Муайон, або Вільям де Моун, який, до речі, був шерифом Сомерсету, фігурує в джерелах як 1-й феодалний барон Данстера⁸. Його син, теж Вільям, був фаворитом імператриці Мод, від якої отримав титул графа Сомерсета. Проте з огляду на те, що цей титул не був визнаний королем Стівеном та не підтверджувався Генрі II, нащадки Вільяма (II) не змогли його успадкувати. Вільям (IV) де Моун був лицарем-хрестоносцем та загинув у Святій Землі, воюючи під керівництвом Річарда Левине Серце. А в 1299 р. 8-й феодалний барон Данстера Джон (III) де Моун був викликаний Едвардом I до парламенту як 1-й барон де Моун. Спадкоємцем останнього і став згаданий вище Джон (V)⁹.

Саме за протекції єпископа Лінкольнського його підопічний одружився з племінницею Генрі – Джоан, а вже за декілька років нова леді де Моун проявила себе як вмiла господиня: в 1346 р., коли її чоловік вчергове відбував на континент воювати за французьку корону для свого суверена, Джоан отримала у спільну власність основні маєтки чоловіка – Данстер, Каргемптон (Carhampton), Майнгед (Minehead) та Кілтон (Kilton) у Сомерсетширі¹⁰.

Спільна власність (jointure) почала розвиватися як явище з другої половини XIII ст. Її суть полягала в тому, що власник землі (зазвичай чоловік) передавав її довірeній особі, яка потім повертала цю

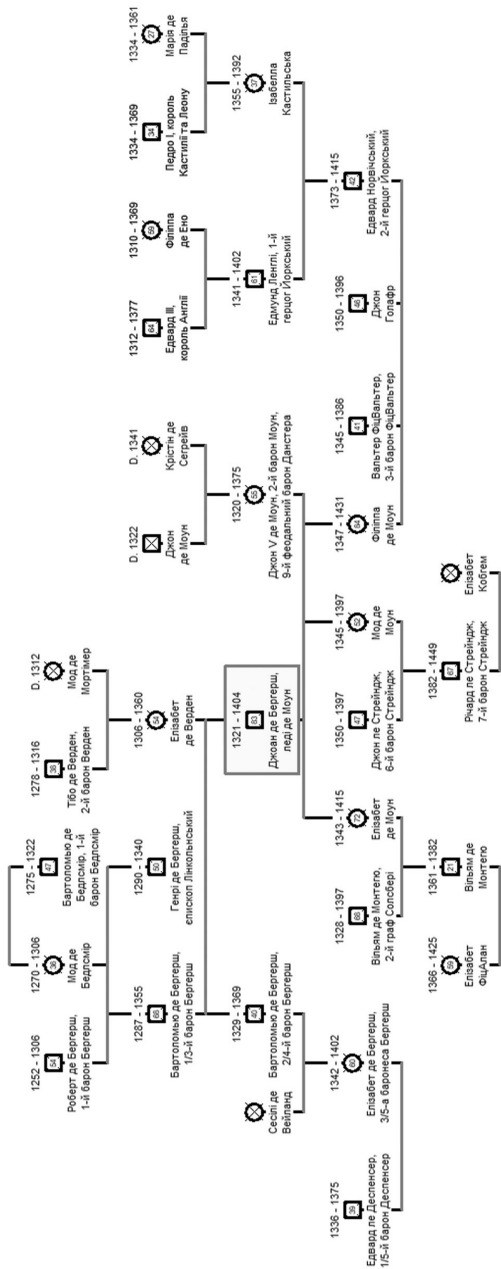

Рис. 1. Генеалогічна схема. Родинні зв'язки Джован де Моун

землю назад чоловіку та його дружині вже у спільну власність. Той з подружжя, хто переживав іншого, в результаті, по смерті другої половинки, ставав єдиним спадкоємцем та власником всієї землі, що перебувала у їх спільній власності. Така маніпуляція зі спадком мала запобігти розпорощенню земельних володінь серед численних спадкоємців. Особливо часто до неї вдавалися подружні пари, які не мали синів. У відповідності до англійського загального права вся земля за відсутності сина-спадкоємця розділялася на рівні частки між доньками, за виключенням третини всіх маєтків, що відходили удові у якості її удовизни. Існування спільної власності гарантувало, що більшість земель будуть успадковані кимось із подружжя і лише по його/її смерті перейдуть до наступного живого на той момент спадкоємця. Явище спільної власності стало доволі поширеним у XIV ст.

Протягом наступних декількох років Джон став героєм битви при Кресі, облоги Кале, битви при Пуатьє, рицарем-засновником Ордену Підв'язки, в той час як леді де Моун отримала право довічного володіння майже всіма маєтками, що належали її чоловіку в Англії.

До 1355 р. леді де Моун вже прагнула до чогось більшого, ніж частка в маєтках її чоловіка. Здається, вона дійсно здобула повну перевагу над ним чи то силою гаманця (завдяки майну та грошам свого батька), чи то вищою силою характеру. Саме для неї, а не для її чоловіка, Вальтер де ла У (Walter de la Houe), абат Ньюгема, склав професійний історичний твір, в якому описав першого Вільяма де Моуна як найшляхетнішу людину в усій армії Вільяма Завойовника, і розповідає про те, як син першого Моуна був створений графом Сомерсетом. У латинському додатку до цієї хроніки його автор, Джон Осберн (Osborne), констебль Данстера, називає себе *«клерком та слугою»* цієї *«найпрекраснішої та найблагороднішої леді, дочки найславетнішого, діяльного і благородного лицаря, сера Бартоломью Бергеріського старшого»*, в той час як її чоловіка, сер де Моун, проігнорований та взагалі не згаданий¹¹.

Одна історія, яку розповідають про леді де Моун, ґрунтується виключно на традиції. Камден, Жерар і Фулер розповідають, що вона отримала від свого чоловіка стільки землі для бідняків Данстера, скільки змогла обійти за один день босоніж¹². Жодної грамоти, яка б підтверджувала це, немає. В той же час, в манорі Тічборн, неподалік від Елресфорду (Alresford), що в Гемпширі, існує традиція благодійного фестивалю, відомого під назвою *«the Tichborne Dole»*, під час якого, кожен дорослий член парафії селищ Тічборн та Черітон має отримати галон освяченого місцевим священником борошна, а кожна

дитина – пів-галони. Роздача відбувається перед входом в Тічборн-Гаус. Початок цьому звичаю поклав заповіт леді Мабелли Тічборн в 1150 р. Боршно має бути отримане в результаті помолу зерна, зібраного з певної території манора, що називається the Crawls (від crawl – повзати). Ця назва походить від легенди, що чоловік леді Мабелли, сер Рожер Тічборн, був проти такої благодійності дружини і погодився на її умови, лише якщо вона зможе обійти необхідну для збору зерна землю, несучи факел, що горить, у руці. Леді Тічборн з останніх сил проповзла 23 акри (93 тис. кв.м.), до того як факел згас. Також легенда мовить, що леді Мабелла наклала на свій рід прокльон, відповідно до якого, якщо Тічборни перестануть чинити цей благодійний акт, то вони вимруть: в лорда Тічборна народиться 7 синів, в старшого з яких буде 7 дочок, на яких рід і закінчиться. Рід баронетів Тічборн вимер по чоловічій лінії в 1968 р. зі смертю 14-го баронета – Ентоні Джозефа Генрі Даугі Даугі-Тічборна, але фестиваль продовжує існувати. Його проводять нащадки Тічборнів по жіночій лінії, що і далі володіють Тічборн-Гаусом. Наразі, зерна з освяченої землі недостатньо, щоб задовольнити всіх жителів Тічборна та Черітона, а тому власники Тічборн-Гаус купують борошно для роздачи додатково¹³.

Як бачимо до Данстера та Джона де Моун ця традиція немає жодного відношення. Але існування такої легенди засвідчує повагу, що нею користувалася поважна аристократка серед селян свого манору.

І от, в 1374 р., ще за життя чоловіка, Джоан попередньо домовляється про продаж замку та маєтку Данстер, маєтків Кілтон та Майнгед та сотні Каргемптон леді Елізабет Латрелл (Luttrell). Леді Елізабет була донькою Г'ю де Кургене (Courtenay), графа Девона та праонукою Едварда I. На 1374 р. вона була удовою сера Джона де Вера, сина графа Оксфорда та дружиною сера Ендрю Латрелла з Чілтона (Chilton), Девоншир. У якості завдатку леді Моун та її поручителі, Обрі де Вер та Майкл атте Мед (atte Mede), отримали 200 фунтів¹⁴.

В 1375 р. барон де Моун помер, а вже в 1376 р. леді де Моун, вже удова, завершила операцію купівлі-продажу. 18 листопада, після сплати файну, поручителі передали всі перераховані маєтки у довічну власність леді де Моун, по смерті якої вони мали перейти до леді Латрелл або її спадкоємців, а через два дні була підписана офіційна розписка на 5 тис. марок¹⁵.

Тим самим, Джоан де Моун позбавила спадку своїх власних доньок: Елізабет, дружину 2-го графа Солсбері; Мод, дружину 6-го

барона Стрейнджа; Філіппу, на той момент дружину 3-го барона ФіцВальтера.

Леді де Моун, безумовно, отримала вигоду, адже вона прожила ще майже 30 років, після отримання грошей, сплачених за право на реверсію.

Леді Латрелл ніколи не володіла Данстером і так і не жила там. Між 1378 та 1381 рр. вона теж овдовіла і сама померла в 1395 р. Але й сама Джоан де Моун після смерті чоловіка майже не жила в Сомерсетширі, а Данстер між 1376 та 1404 рр. постійно простоював пустим. Коли в 1398 р. леді де Моун все ж приїхала відвідати свої сомерсетширські володіння, вона оселилася в Майнгеді, куди данстерський рив¹⁶ відправив яловичину, баранину і величезну кількість пива. Для неї похмура фортеця на заході Англії не могла мати ніякої привабливості. Вона віддавала перевагу веселій атмосфері двору та, для різноманітності, монастирям Кентербері. Таким чином, ми зустрічаємо її в Лондоні, Істгемпстеді та Шіні, в той час як її агенти переказували їй з Сомерсетширу гроші та переправляли провізію: вино, каштани та морських свиней¹⁷.

Після смерті чоловіка і майже до власної смерті Джоан служила при дворі, де була доволі впливовою особою. Варто зазначити, що в деяких листах вона названа «кузиною короля»¹⁸, хоча, насправді, не мала з ним кровної спорідненості. В 1384 р. вона отримала від Річарда II титул Дами Ордену Підв'язки і грант на довічну ренту у розмірі 100 фунтів стерлінгів з олов'яних рудників Девона та Корнуолла «за заслуги перед королем та королевою». Згодом вона обміняла цей грант на маєток та сотню Маклсфілд (Macclesfield), що мали дещо більшу цінність¹⁹.

У 1388 р. королева Анна Богемська подарувала їй замок і маєток Лідс у Кенті (в якому колись був захоплений в полон її батько і де вона можливо народилася) в довічне володіння²⁰.

Під час чистки, влаштованої лордами-апелянтами, коли були страчені та відправлені у вигнання члени найближчого оточення Річарда II, 67-річна Джоан де Моун потрапила в опалу і 1 січня 1388 р. була змушена покинути двір. Окрім леді де Моун гоніння торкнулося лише двох інших жінок – леді Пойнінгс та леді де Молінс. Після відновлення Річардом II свого положення, в 1390 р. Джоан змогла повернутися до двору²¹.

Леді де Моун не бажала бути похованою поруч зі своїм чоловіком у маловідомому монастирі Брутон в Сомерсетширі, і за кілька років до смерті встановила собі вишуканий пам'ятник біля вівтаря святої Марії в крипті кафедрального собору Кентербері. Там і

досі можна побачити її ефігію, напис на якій свідчить: *«Por dreu priez por larme Johane de Borwaschske feut dame de Mohun»*²² (див. рис. 2).

Рис. 2. Ефігія леді Джоан де Моун з крипти Кентерберійського собору

У 1395 р. леді де Моун уклала офіційну угоду²³ з пріором і монастирем Церкви Христа в Кентербері про те, що її тіло має бути похованим в приготівленій нею гробниці і ніколи звідти не виноситися. Один з монахів повинен був щодня служити месу за дев'ять визначених нею людей, серед яких на 1395 р. ще були живими король Річард II, сама леді Джоан, її донька Елізабет, графиня Солсбері та її племінниця, теж Елізабет, леді ле Деспенсер. П'ятеро вже померли: її чоловік, сер Джон, король Едвард III, королеви Філіппа та Анна, а також Едвард ле Деспенсер, чоловік її племінниці. Відсутність у цьому списку її доньок Філіппи та Мод і онука Річарда (сина Мод) симптоматичні. За цю службу монах отримував £ 2 на рік,

а клерк, що завідував каплицею, мав за 5 шилінгів в рік утримувати гробницю в чистоті та належному стані. У річницю смерті леді де Моун мала бути відслужена урочиста заупокійна меса, за яку її виконавець мав отримати 6 шилінгів 8 пенсів і інші два священнослужителі по 3s. 4d., а сотня бідняків – по пенсу милостині. З огляду на обіцяне, леді де Моун лишала ченцям 350 марок, комплект з трьох риз зеленого «сендалю» і двох хоругв золотого сукна вартістю по 20 фунтів, місаль, вартістю £ 5, потир, вартістю £ 2, ліжко, вартістю £ 20 з білого і червоного «камака», з чотирма такими ж подушками, покривало, підкладене блакитним шовком, і фіранки з «сендалю» генуезького і тріполітанського виробництва.

Коли леді де Моун відчула наближення свого кінця, вона послала за настоятелем церкви Христа і передала йому закриту скриньку, яку доручила двом ченцям, що виконували функції охоронців святині (feretri) святого Томи. У скриньці містилася королівська грамота-патент 1369 р., а також різні важливі документи, пов'язані з продажем Данстера, Майнгеда, Кілтона і Каргемптона. Усвідомлюючи, що її дії в цій справі можуть викликати неприємності між Латреллами та її доньками-спадкоємицями, вона зобов'язала пріора передати скриньку своїм спадкоємцям або серу Г'ю Латтреллу, якщо вони або він безперешкодно заволодіють майном, або стороні, що виграла справу, якщо буде судовий позов.

Того ж дня леді де Моун склала свій заповіт²⁴ у будинку в передмісті Кентербері, відомому як будинок майстра Омера. Архієпископу Кентерберійському, якого вона призначила душоприказником, вона заповіла псалтир, вкритий білою палітуркою, а своєму зятю, герцогу Йоркському, – гарний примірник *Legenda Sanctorum* та іншу ілюміновану книгу. Його дружині, своїй донці Філіппі, вона залишила своє благословення, що свідчить про колишню відчуженість, і свій найкращий рубін (або вино?). Можливо, саме третій шлюб Філіппі з особою королівської крові, онуком Едварда III, примирив матір з донькою. Інша її донька, графиня Солсбері, мала отримати улюблений хрестик матері (або, можливо, мовав заповіті йде про улюблену доньку?) і другий примірник *Legenda Sanctorum*, а леді ле Деспенсер-старша – ліжко із зеленого шовку. Єдиним іншим згаданим родичем був Вільям де Бергерш. Настоятелю церкви Христа вона заповіла кілька старовинних гобеленів, вишитих левами. Одна з її мантій була призначена для дружини сера Томаса Гоквуда (*Haukewode*). Отець Джон, францисканець, її власний сповідник, мав був отримати 10 марок, а інший францисканський монах на ім'я Генрі, 40 шилінгів. Існувала також спадщина для її шести служниць, Філіпа

Кекстона (Caxton), її писаря, Джона Самптермана (Sumterman) і Джона Гарденера (Gardener) та інших чоловіків, які, ймовірно, перебували на її службі. Було також передбачено утримання трьох молодих вчених, які тоді навчалися в Кентербері. Кожна бідна людина, яка прийшла б на її похорон, повинна була отримати 1d. і з цієї нагоди дванадцять бідняків, одягнених у чорне за її рахунок, мусили тримати смолоскипи, на додаток до чотирьох великих свічок вагою 20 фунтів, які повинні були горіти під час церемонії. Майно, яке не було утилізовано іншим чином, було заповідано Кентерберійській церкві. Онук, Річард ле Стрейндж, не був згаданий у заповіті взагалі!

Через два дні після складання заповіту, 4 жовтня 1404 р., леді де Моун померла у віці близько 83 років.

Таким чином, перед нами персональна історія в чомусь типової, а в чомусь унікальної англійської аристократки XIV ст. Джоан де Моун втілює низку типових жіночих ролей – дружини, матері, удови, придворної дами – і, водночас, в кожній з цих іпостасей проявляє власну індивідуальність. Вміло скориставшись інститутом спільної власності, вона зосередила в своїх руках майже всі маєтки чоловіка і вчинила дуже своєрідно – продала їх! При чому домовленість про купівлю-продаж вона уклала ще за життя власного чоловіка з іншою заміжною аристократкою, тим самим позбавивши законного спадку власних доньок. Леді де Моун – жінка, що сама будує свою долю. По смерті чоловіка, вона не шукає другого шлюбу або не покидає світ, а навпаки починає грати самотійну роль. Отримуючи від короля та королеви певні тримання, вона також обмінює їх на більш вигідні у фінансовому плані володіння. Своєю вдачею, імовірно, вона наживає ворогів при дворі, опиняючись в числі фаворитів Річарда II, що потрапили в опалу з ініціативи лордів-апелянтів, але, на відміну від багатьох, хто тоді змушений був покинути двір, за два роки Джоан повертається на службу. В певній мірі, Джоан де Моун – втілення нового типу пізньосередньовічних англійських аристократів, що поєднують у своїй діяльності традиційні та новітні форми господарювання та кар'єрного зростання.

І наостанок, ще раз погляньте на рис. 2: жінці, що лежить під цим каменем на момент смерті йшов дев'ятий десяток, але перед нами повна життя, вдягнена за останнім словом моди (чого вартують лише розкішні декоративні елементи та крузелер), впевнена у собі особистість, життя якої дозволяє робити певні висновки щодо місця жінки у середовищі англійської аристократії XIV ст.

-
- ¹ Про баронів Бергершів, див.: The Complete Peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom Extant, Extinct or Dormant / by George Edward Cokayne; new edition, revised and much enlarged edited by the Hon. Vicary Gibbs. Volume II. Bass to Canning. London: The St. Catherine Press, 1912. P. 425–428; Foundation for Medieval Genealogy: https://fmg.ac/Projects/MedLands/ENGLISHNOBILITYMEDIEVAL3.htm#_Toc21417717; а про Бартоломью де Бергерша також див.: Venables E. Burghersh, Bartholomew (d.1355). In: Stephen, Leslie (ed.). Dictionary of National Biography. Vol. 7. London: Smith, Elder & Co., 1886. P. 333–334.
- ² Про Бедлсмівів загалом та Бартоломью де Бедлсмівів зокрема, див.: Badlesmere, Bartholomew, Baron. Encyclopædia Britannica. Vol. 3 (11th ed.). Cambridge University Press, 1911. P. 189.; The Complete Peerage ... Volume I. Ab-Adam to Basing. London, 1910. P. 371–374; Foundation for Medieval Genealogy: https://fmg.ac/Projects/MedLands/ENGLISHNOBILITYMEDIEVAL3.htm#_Toc21417695.
- ³ Про злочинні дії Тібо де Вердена, див.: Warner K. The Four Daughters of Theobald de Verdon (1278–1316). URL: <http://edwardthesecond.blogspot.com/2018/03/the-four-daughters-of-theobald-de.html> (27.06.2023)
- ⁴ Про ці події: Haines R. M. King Edward II: Edward of Caernarfon His Life, His Reign and Its Aftermath, 1284–1330. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2003. P. 127–135.; Calendar of Close Rolls, 1318–1323, p. 413, 511–512, 519, 522, 526.
- ⁵ Про Генрі де Бергерша та його кар'єру: Burghersh, Henry. Encyclopædia Britannica. Vol. 4 (11th ed.). Cambridge University Press, 1911. P. 815–816.; Fryde E. B., Greenway D. E., Porter S., Roy I. Handbook of British Chronology. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 86, 105, 255.
- ⁶ Французьке Ponthieu [pɔ̃.tjø] має транслітеруватися як Понт'ю, проте традиційним є написання Понтъє.
- ⁷ Calendar of Patent Rolls, 1327–1330, p. 551; Calendar of Close Rolls, 1330–1333, p. 96.
- ⁸ Англійське феодальне баронство, або «баронство за правом володіння», було найвищою формою феодального землеволодіння, а саме per baroniam (лат. «по баронії»), згідно з якою землевласник був зобов'язаний виконувати малозрозумілу нині службу «бути одним з баронів короля». Історично феодальні барони Англії були головними орендарями короля, тобто людьми, які володіли землею на правах феодального володіння безпосередньо від короля як свого єдиного сюзерена і отримали від нього юрисдикцію (суд барона) над своєю територією, баронією, що складалася з кількох манорів. Обов'язки та привілеї, що надавалися феодальним баронам, точно не визначені, але вони включали обов'язок надавати воїнів для королівської

феодалної армії на вимогу короля, а також привілей бути присутнім на королівському феодалному суді, попереднику парламенту. Англійські феодалні баронства (і всі менші форми феодалного землеволодіння) були скасовані Актом про скасування землеволодіння 1660 року, але титули/достоїнства залишилися. Однак задовго до цього королівський виклик до парламенту не надходив до всіх, окрім наймогутніших феодалних баронів, і поширювався на осіб з меншими феодалними володіннями, які мали особисті якості, що дозволяли їм бути королівськими радниками, а отже, і перами. Ці останні були баронами за законом (*barons by writ*).

⁹ Про Моунів, див.: Maxwell Lyte H. A History of Dunster and of the Families of Mohun and Luttrell, in 2 parts. Part 1. London: The St. Catherine Press Ltd, 1909. P. 1–58.; The Complete Peerage ... Volume IX. Moels to Nuneham. London, 1936. P. 17–25.; Foundation for Medieval Genealogy: https://fmg.ac/Projects/MedLands/ENGLISHNOBILITYMEDIEVAL3L-O.htm#_Toc21431086

¹⁰ A History of Dunster... Part 1. P. 46–47.

¹¹ Wogan-Browne J. Mother or Stepmother to History? Joan de Mohun and her Chronicle // Motherhood, Religion, and Society in Medieval Europe, 400–1400. Essays Presented to Henrietta Leyser / Edited by Conrad Leyser and Lesley Smith. Ashgate Publishing Limited, 2011. P. 297–316.; A History of Dunster... Part 1. P. 49.

¹² A History of Dunster... Part 1. P. 284.

¹³ Mount T. A Year in the Life of Medieval England. Amberley Publishing, The Hill, Stroud Gloucestershire, GL5 4EP. 2016. March 25, The Tichborne Dole.

¹⁴ A History of Dunster... P. 50.

¹⁵ Текст розписки опубліковано в A History of Dunster... P. 53.: «*Sachent touz gentz que cestes lettres verront ou orrount moy Johane que fu la femme Johan de Mohun de Donsterre, chivaler, avoir receuz de Elizabeth que fu la femme Andrew Lutrell, chivaler, cynkz mille marcz de bonne monoie en plein paiement pour le chastell de Donsterre et les manoirs de Mynheved, Culveton et Karampton, ove le hundred de Karampton ove toutes lour appurtenanz. De queux cynkz mille marcz je me tiegne bien et loialment estre paieez et la dite Elizabeth quites par ycestes. En tesmoignance de quele chose a ycestes jay mys mon seal. Donne a Londres le vintisme jour de Novembre lan du regne le Roy Edward tierz puis le conquest cynquantisme*».

¹⁶ Рів (reeve) – в Англії, після нормандського завоювання, це була посада управителя феодалного маєтку і наглядача за селянами.

¹⁷ A History of Dunster... P. 53–54.

¹⁸ Saul N. Richard II. New Haven, CT, 1997. P. 318, n. 110.

¹⁹ Calendar of Patent Rolls, 1381–1385, p. 457.; Calendar of Patent Rolls, 1385–1389, p. 35, 48, 163, 188, 372.

²⁰ A History of Dunster... P. 54.

²¹ Wogan-Browne J. P. 313.

-
- ²² Детальну розвідку про поховання леді де Моун, див.: Heath D. Tombscape: the tomb of Lady Joan de Mohun in the crypt of Canterbury cathedral // *Gender in medieval places, spaces and thresholds* / Edited by Victoria Blud, Diane Heath and Einat Klafter. London: Institute of Historical Research, 2019. P. 185–201.
- ²³ *A History of Dunster...* P. 56–57.
- ²⁴ *Somerset Medieval Wills*, Published in 1901 by Weaver, Frederic William, 1853-1933, ed, vol. II. pp. 302, 303, from Arundel's Register, f. 218. URL: <https://thelivesofmyancestors.wordpress.com/2016/07/04/the-last-will-and-testament-of-lady-joan-mohun-1404/>

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOlb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О. В., Корчемна І. С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П. М. Біцилли (до дня пам'яті)	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П. А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина I. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.	90
<i>Венгер А. Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тощев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільий підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518